

Što su donijeli novi pristupi knjižničnoj arhitekturi u 21. stoljeću?

Kaj so prinesli novi pristopi k arhitekturi knjižnic v 21. stoletju?

What have the new approaches brought to the library architecture in the 21st century?

Tatjana Aparac-Jelušić, Sanjica Faletar Tanacković

Oddano: 12. 3. 2019 – Sprejeto: 3. 7. 2019

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK 022:727"20"

Sažetak

Cilj je rada problematizirati osnovna teorijska polazišta knjižnične arhitekture u 21. stoljeću. Naglasak je stavljen na elemente koji su utjecali na promjene i snažnije iskorake prema novim pristupima oblikovanja knjižničnih zgrada i izdvajanje načela koja opstaju kao temelji knjižnične arhitekture od Faulkner-Browna do danas. U fokusu zanimanja su funkcionalni pristupi i novi koncepti arhitektonskog oblikovanja suvremenih knjižnica.

Ključne riječi: knjižnične zgrade, arhitektura knjižničnih zgrada, funkcionalni pristupi, projektiranje

Izvlaček

Prispevek tematizira osnovna teoretska izhodišća knjižnične arhitekture 21. stoljeća. Izpostavljeni su elementi, koji su uključivali promjene i nove pristupe u načrtovanje knjižničnih zgrada. Pored toga su obrađivani temeljna načela knjižnične arhitekture, koja ostaju temelji knjižnične arhitekture od Faulkner-Browna do danas. U središtu obradbe su funkcionalni pristupi i novi pojmovi arhitekturnog oblikovanja suvremenih knjižnica.

Ključne besede: knjižnične zgrade, arhitektura knjižničnih zgrada, funkcionalni pristupi, projektiranje

Abstract

The aim of the paper is to discuss theoretical foundations of library architecture in the 21st century. The emphasis is on elements that have introduced changes and a move toward new approaches in designing library buildings, and principles that remain as foundation of library architecture from Faulkner-Brown to today. Special attention is given to functional approaches and new concepts in architectural design of contemporary libraries.

Keywords: library buildings, library architecture, functional approach, library design

1 Uvod

Knjižnične zgrade planiraju se i oblikuju da bi bile trajne i funkcionalne, ali istovremeno i lijepe i privlačne. No, izvanjska ljepota i zadivljujuća unutrašnjost starih knjižnica, koje i danas plijene pažnju znanstvenika i namjernika, nije ujedno odisala privlačnošću za korisnike koji su se često osjećali neželjenima i teško se snalazili unutar tih zgrada. Međutim, neprocjenjivo bogatstvo koje knjižnice posjeduju u kombinaciji s ljepotom prostora zrači dozom čarolije koju druge građevine nemaju, kako je to rekao sir Wilson, arhitekt Britanske knjižnice u Londonu. Poput katedrale, oko knjižnice lebdi aureola mita, spiritualan osjećaj znanja. Knjižnica je naprosto 'veličanstvena knjižnica' (usp. Antell i Engel, 2007; Vallely, 1997).

U današnje vrijeme planiranju i izgradnji knjižnica i dalje se pristupa iz motrišta važnosti njihova izvanjskog izgleda i utiskivanja pečata sredine kojoj pripadaju, ali se pojačano ističu njihova svrsishodnost i privlačnost. Praksa, međutim, pokazuje da mnoge novoizgrađene ili preuređene knjižnice odišu tradicionalnim i novim vrijednostima. Pred arhitekta se postavljaju novi izazovi, a knjižnične se zgrade u praksi snažno oslanjaju na ideju o omogućivanju 'hibridne' usluge s različitim omjerom tradicionalnih zbirki, elektroničkih usluga i čitateljskih mjesta, otvorenih i zatvorenih radnih prostora i prostora za ostvarenje susreta, razmjene iskustava, podupiranje učenja i poučavanja, istraživačkog rada i slično (usp. Berndtson, 2002; JISC, 2006; McDonald, 2002, 2006; Oldenburg, 2009; Romero, 2003, 2008).

Posebno se zanimanje usmjeruje prema projektiranju i upravljanju prostorima za učenje, istraživanje i raznodu u kombinaciji s najnovijim informacijsko-komunikacijskim tehnološkim rješenjima. Specifičnosti koje se uočavaju u različitim vrstama knjižnica zasnovane su na njihovim ciljevima i posebnim zadaćama pa se tako u visokoškolskim i specijalnim knjižnicama ostvaruje 'san' o otvorenom pristupu bazama znanja i poticajnom istraživačkom okruženju, u školskim

knjižnicama osmišljavaju se prilagodljivi i privlačni prostori u kojima se potiče zajednički rad učenika, nastavnika i knjižničara, tzv. inovacijski laboratoriji koji omogućuju slobodno istraživanje, razmjenu iskustava i pronalaženje rješenja za izazove obrazovanja u budućnosti (usp. Ballarin, Lamouroux, Poupet i Vin-Datishé, 2018; Head, 2016). Narodne knjižnice doista prerastaju u moderne *agore* koje otvaraju vrata svim građanima kako bi im ponudile raznovrsne usluge i ostvarivale misiju socijalne i inih inkluzija. Izrastajuće potrebe koje implicitno ukazuju na ulogu knjižnice u zajednici, mogućnosti njezina utjecaja na osjećaj pripadnosti toj zajednici te ishodi kojima ponuđene usluge mogu unaprijediti život pojedinaca i zajednice u cjelini, usmjeruju položaj knjižnice i oblikovanje unutarnjeg prostora (Cunningham i Tabur, 2012; Dewe, 2016; Latimer i Niegaard, 2007; McCabe, 2000).

Nacionalne knjižnice u arhitektonskom pogledu i nadalje se grade na tragu ideje 'nacionalnog ponosa' te predstavljaju velike izazove za arhitekta koji se upravo natječu čija će zgrada iskazati važnost tih knjižnica za naciju, s jedne strane, i sve bogatstvo inovativnosti i kreativnosti arhitekata, s druge strane. Uz svoje tradicionalno poznate i općeprihvaćene temeljne zadaće, moderne nacionalne knjižnice nude niz novih zadaća, često preuzimajući vodeću ulogu u iskoracima, osobito u upravljanju i ponudi digitalnih usluga, što postavlja velike zahtjeve i pred knjižničare i pred arhitekta (usp., na primjer, Building blocks ..., 2011; Dahlkild, 2011; Mascolo, 2018; Poole, 1975).

Nedvojbeno je da se pojam knjižnice u digitalnom dobu mijenja u konceptualnom, arhitektonskom i urbanističkom smislu. Strukturalizam druge polovice dvadesetog stoljeća dopunjuju najnovija rješenja suvremene arhitektonske prakse. Nova, tzv. digitalna paradigma, potaknula je duboke društvene, kulturne, ekonomske i tehničke promjene, poglavito u odnosu na komunikacijske procese, te je zahtijevala i nadalje zahtijeva promišljanja o ulozi knjižnice u promijenjenim okolnostima. Jesu li, međutim, konceptualne osnove za arhitekturu knjižničnih zgrada promijenjene i, ako jesu, u kojoj su mjeri utjecale na nove zgrade koje se podižu širom svijeta? Na koje su sve načine knjižničari i arhitekti pristupali planiranju i izgradnji knjižničnih zgrada u umreženom društvu 21. stoljeća?

U ovom radu nije nam namjera osvrtni se na posebna obilježja knjižnične arhitekture u različitim vremenskim razdobljima razvoja civilizacije jer je o tome objavljen niz vrijednih radova, nezaobilaznih za svakoga tko se nastoji uputiti u arhitekturu knjižničnih zgrada i razumjeti promjene do kojih dolazi u današnjem, umreženom društvu. Spomenimo na samom početku nezaobilazno Vitruvijevo dekadsko izdanje (Vitruvius Pollio, 1999) u kojemu su istaknuta obilježja kvalitete zgrade za knjižnicu: čvrstoća, odnosno strukturalna stabilnost, svrhotvitost, odnosno njezina funkcionalnost, i estetska privlačnost (*firmitas, utilitas*

i *venustas*). Koliko god su se udobnost i čvrstoća pokazali temeljima pri oblikovanju zgrada, dojam užitka sve više dobiva na važnosti s obzirom na to da su u današnje doba knjižnični izvori dostupni na različite načine (na primjer *in situ*, *online*, na zahtjev) i da knjižnice nastoje 'vratiti' korisnike u svoje prostore te privući nove, osobito one koji pripadaju milenijskoj generaciji naučenoj da vlastite informacijske potrebe sagledava u kontekstu interneta, nesvjesne pritom mogućnosti koje im nude fizički prostori knjižnica u digitalnom dobu.

Na osnovi proučene literature i vlastitih iskustava i zapažanja, u ovome radu nastojimo problematizirati temeljne postulate planiranja i izgradnje knjižničnih zgrada i ukazati na promjene do kojih je došlo na planu teorije i prakse knjižnične arhitekture slijedom promjena u društvenom okruženju.

2 Uvid u dosadašnje spoznaje kroz literaturu

Među mnogobrojnim radovima na prostorima bivše Jugoslavije pisanih na temu knjižnične arhitekture treba svakako izdvojiti još uvijek nezaobilaznu enciklopedijsku natuknicu V. Neidhardta (1984). Mnogim naraštajima budućih knjižničara u bivšoj Jugoslaviji, a i zainteresiranim arhitektima koji su tijekom protekla dva desetljeća učestalo pozivani da oblikuju nove knjižnične zgrade ili preoblikuju nenamjenske prostore za potrebe knjižnica, ta je opsežna i temeljito priređena natuknica nudila uvid u arhitektonske pristupe knjižničnim zgradama kroz povijest. Kad je riječ o enciklopedijskim natuknicama, gotovo bez iznimke, svaka enciklopedija u području knjižnične i informacijske znanosti donosi pregled razvoja knjižničnih zgrada (usp. Cohen i Cohen, 2003; Dahlkild, 2010; Ellsworth, 1968; Harris, 2002; Harrison, 2003; Kaser, 1986; *Library buildings*, 1980; *Library buildings*, 1994; Schell, 1970).

O zastupljenosti tema o arhitekturi, planiranju i izgradnji knjižnica u stručnoj i znanstvenoj literaturi iscrpnu raspravu objavila je V. Vitori (2012) i pritom upozorila na nedostatak novije hrvatske literature koja se bavi problematikom planiranja, izgradnje i uređenja knjižnica. Udžbenici i priručnici objavljeni su od 1950-ih (usp., na primjer, Ceranić, 1981; Korže-Strajnar, Mrevlje-Pollak i Skulj, 1984; Novljan, Potokar i Slokar, 2001; Perlić i Orešković, 1952; Tadić, 1994). U posljednje je vrijeme organizirano nekoliko stručnih skupova na temu knjižničnih zgrada i predstavljanja novih projekata (usp., na primjer, Ferlež i Legat, 2003; *Savjetovanje ...*, 2009). U stručnim časopisima nalazimo poneki rad o knjižničnim zgradama (na primjer Đukec Kero, Krpan i Pikić, 2018, Đurđević-Alidžanović, 1998; Kalan i Južnič, 2015), zgradama za pojedine vrste knjižnica (usp., na primjer, Grošinić, 2003), specifičnim pitanjima poput adaptiranja

knjižničnih zgrada (Aparac-Gazivoda, 1978; Vidanec i Faletar Tanacković, 2016), uloge zgrade u zaštiti knjižnične građe (Mušnjak, 2001), oblikovanja prostora za glazbene odjele (Juričić i Vukasović-Rogač, 1998) ili knjižnica za mlade (Kasap i Aparac-Jelušić, 2017). Na studijima knjižnične i informacijske znanosti obranjeno je nekoliko diplomskih radova o knjižničnoj arhitekturi (na primjer Kasap, 2015; Marijanović, 2016; Silić, 2012; Vidanec, 2013), a na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu doktorski rad (Ožić-Bašić, 2006). U Hrvatskoj je dostupno u analognom i/ili digitalnom obliku nekoliko programskih osnova novih knjižničnih zgrada, na primjer Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Gradske knjižnice u Rijeci i Zagrebu (Aparac-Jelušić i dr., 2004; Programska osnova, 2007; Programska osnova, 2014).

S nedostatkom priručnika suočile su se svojevremeno i druge sredine, pa je rad na pripremanju međunarodnih priručnika, vodiča i standarda uznapredovao nakon 1990-ih (usp. Dannenbauer i Kissling, 1994; Hauke i Werner, 2016; JICS, 2006). O različitim elementima povezanim s knjižničnom arhitekturom na stranim su jezicima stručnjaci sustavno objavljivali poglavlja u temeljnim udžbenicima iz knjižničarstva, godišnje preglede o novim zgradama i posebne knjige o knjižničnoj arhitekturi (usp., na primjer, Brawne, 1970; Kolasa, 2004; Kroller, 1976; Leyh, 1961; Metcalf, Leighton i Weber, 1986; Paščenko, Schwarz i Amlinski, 1986; Uccelli, 2013). Nekoliko je informativnih mrežnih mjesta posvećeno knjižničnoj arhitekturi s informacijama o novoizgrađenim knjižnicama, pri čemu valja istaknuti projekt IFLA-ine Sekcije za narodne knjižnice u čijem se okviru izrađuje vodič pod nazivom *1001 libraries to see before you die* (B. g.), a u kojem se predstavljaju primjeri dobrih knjižničnih zgrada i prostora iz čitavog svijeta, te nagradu AIA/ALA Library Building Awards (2019) koja se dodjeljuje narodnim knjižnicama za izgradnju nove zgrade ili adaptiranu zgradu koje je prvotno imala drugu namjenu.

Naravno, vrlo je važna i uloga IFLA-ine Sekcije za knjižnične zgrade i opremu (IFLA, B. g.) te LIBER-ove Grupe za arhitekturu (LAG), koje sustavno organiziraju savjetovanja, seminare i radionice te objavljuju korisne publikacije (LIBER, B. g.).

Važan pokretač aktivnosti oko objave *IFLA-inih smjernica za knjižnične zgrade* (Latimer i Niegaard, 2007) bila je spoznaja o tome da se većina voditelja knjižnica i knjižničara susreće samo jednom u životu s izgradnjom nove zgrade te da im pritom treba uvid u osnovna načela, pristupe, koncepte, iskustva kolega i popis problema s kojima su se drugi susretali. LAG održava uz to i *online* bazu podataka o novim knjižničnim zgradama, renoviranju postojećih zgrada ili preoblikovanju drugih prostora za potrebe knjižnica, njihovu opremanju i proširivanju. Teme redovitih godišnjih seminara u organizaciji LAG-a, koji se održavaju od 1971., uključuju raznovrsna pitanja i probleme knjižnične arhitekture u rasponu od

postmoderne knjižnice na raskrižju između funkcionalnosti i estetike, koncepta efektivne knjižnice do pristupa planiranju knjižničnih zgrada u 21. stoljeću.

Novija izdanja IFLA-ine Sekcije pokrivaju područja dizajna dječjih knjižnica, zelene knjižnice, pitanja vezana uz redefiniranje javnih prostora, pristupe i metode vrednovanja knjižničnih zgrada nakon useljenja, kvalitetnog dizajna uz malo sredstava na primjeru novih knjižnica te nove načine promišljanja prostora za knjižnične zbirke i dizajn za 21. stoljeće (usp., na primjer, Bisbrouck, 2001; Bisbrouck, Desjardins, Ménil, Poncé i Rouyer-Gayette, 2004; Bon, Cranfield i Latimer, 2011; Hauke, Latimer i Werner, 2013; Library design, 2019).

Radovi Faulkner-Browna otvorili su važno poglavlje u knjižničnoj arhitekturi ne samo u odnosu na isticanje osnovnih načela knjižnične arhitekture (vidjeti odjeljak 3.1.), kojima se jedan ugledni arhitekt založio da u arhitekturu knjižničnih zgrada treba biti ugrađena filozofija i promišljanje tih zgrada u odnosu na njihovu društvenu svrhu i zadaće koje trebaju obavljati te okoliš unutar kojega se smještaju, nego i o tome da je otvoren put suradnji arhitekata i knjižničara kao ravnopravnih partnera (usp. Faulkner-Brown, 1993, 1997, 1997a).

Od toga, nazovimo ga prijelomnog trenutka, arhitekti su počeli prihvaćati nužnost suradnje s knjižničarima, a kako su se slijedom povoljnih ekonomskih okolnosti u mnogim sredinama počele graditi nove knjižnice ili preuređivati središnji prostori u gradovima ili na sveučilišnim kampusima za potrebe knjižnica, javila se potreba za teorijsko-metodološkim okvirom knjižnične arhitekture. Budući da se svaka vrsta knjižnice ističe svojim posebnostima i da, u krajnjoj liniji, ne postoje dvije iste knjižnice na koje bi se mogao primijeniti jedinstveni model, zanimanje knjižničnih stručnjaka koji su se upuštali u 'avanturu' postavljanja temeljnih postulata za knjižnične zgrade, uglavnom su se usmjeravala prema vodičima, preporukama i savjetima koji se odnose na pojedine vrste knjižnica ili na tumačenje promjena koje su utjecale na nove usluge. Na tom tragu nailazimo na najveći broj radova posvećenih visokoškolskim i narodnim knjižnicama, što je i razumljivo s obzirom na rastuće potrebe za novim prostorima i novim organizacijskim modelima podržanim najnovijim tehnološkim dostignućima.

3 Utjecaj promjena u društvu na iskorake u knjižničnoj arhitekturi

Kao vrstan poznavatelj knjižnica širom svijeta, M. Line (2002) primijetio je da sve do 1960-ih knjižnične zgrade često nisu bile ni planirane ni organizirane s ciljem da postave čovjeka u središte, drugim riječima da budu privlačne, fleksibilne, raznolike i udobne, što su načela koja se temeljno odnose na ljude kojima su

knjižnične zgrade namijenjene i u kojima ljudi borave. Štoviše, pristupi arhitekata zahtijevali su u osnovi da se čovjek prilagodi prostoru. Berthoud, Cadogan i DiPasquale (2018) ukazali su, na primjer, na prekrasnu gotičku zgradu koledža Vassar u Sjedinjenim Američkim Državama, koja je izgledom neobično privlačna, ali prema iskustvima korisnika zastrašujuća i nedostupna. Razumljivo je stoga da se u drugoj polovici 20. stoljeća knjižničnoj arhitekturi počela posvećivati veća pozornost. Cilj je bio osigurati funkcionalne i privlačne prostore, o čemu najbolje svjedoče načela koja je predstavio Faulkner-Brown i koja ukazuju na svu složenost procesa oblikovanja, izgradnje i održavanja moderne knjižnične zgrade.

3.1 Od postmodernističke do interaktivne knjižnice

Modeli knjižnične organizacije i poslovanja, a kasnije i upravljanja, razvijali su se tijekom povijesti u skladu s kulturnim i ekonomskim obilježjima društva. Mediji, veličina zbirke, društvena svrha i poslanje knjižnice utjecali su na prostorne potrebe knjižnica i arhitektonsku tipologiju knjižničnih zgrada. Kroz povijest, arhitektura je odgovarala na funkcionalne i simboličke potrebe određenog vremena i društva i kao materijalna formalizacija takvih potreba u osnovi je nudila odgovore na konceptualne i konstrukcijske zahtjeve. Istovremeno, ponuđenim se arhitektonskim rješenjima nastojalo pridonijeti poboljšanju kolektivne slike koja utjelovljuje vrijednosti knjižnice kao društveno važne institucije (usp. Bonet Peitx, 2017).

Važno je skrenuti pozornost na jednu konstantu knjižnične arhitekture u drugoj polovici 20. stoljeća – dominaciju načela koja je predstavio Faulkner-Brown (1993, 1997a), poznatih kao temeljni ‘zakoni’ knjižnične arhitekture. Faulkner-Brownovi ‘zakoni’ ukazuju na to da dobar knjižnični prostor ima deset važnih vrijednosti koje se ostvaruju u prostornom smislu kroz ideju o fleksibilnosti unutarnjeg prostora, kompaktnosti građevinske konstrukcije, pristupačnosti svim korisnicima i posjetiteljima, proširivosti s obzirom na rastuće zbirke i usluge, raznolikosti aktivnosti koje se odvijaju unutar zgrade, organiziranosti svih temeljnih elemenata prostora, udobnosti iz motrišta potreba ljudi koji u njima borave, trajnosti u okruženju s obzirom na prostorne planove, sigurnosti za ljude i građu i ekonomičnosti izgradnje i održavanja. Rječnikom milenijske generacije moglo bi se još dodati da knjižnični prostori trebaju sadržavati tzv. *wow* ili *ah* čimbenik, dakle, da iznenađuju, oduševljavaju i očaravaju svojim izgledom i ponudom (usp. Dickson i Shanks, 2017; Faulkner-Brown, 1993, 1997a, 1997b; McDonald, 2006).

U *IFLA-inim smjernicama za knjižnične zgrade* (Latimer i Niegaard, 2007) McDonald (2007) poziva na promišljanje navedenih deset vrhunskih vrijednost kvalitnog, privlačnog i svrsishodnog knjižničnog prostora, čime ujedno iskazuje

i potvrđuje svoj stav o njihovoj trajnosti te ih suprotstavlja onim stručnjacima koji su 1980-ih i 1990-ih smatrali da posebno oblikovani referentni centri učenja ili pak lokalni kulturni centri trebaju postati nove vrste zgrada s vrijednostima drugačijim od vrijednosti tradicionalnih knjižnica. Načela za koja se McDonald zalaže u osnovi su istovjetna Faulkner-Brownovim načelima uz poneku manju nekonceptualnu modifikaciju – na primjer on umjesto termina dostupnost koristi pristupačnost – te dodavanje načela privlačnosti.

H. Lefebvre (1991) ustvrdio je da prostor nije prazan spremnik, nego da se radi o društvenoj formaciji koju oblikuju društveni odnosi. Drugim riječima, prostor materijalizira društvene odnose slijedom vizija, obilježja pojedinih povijesnih razdoblja, hijerarhije moći i predodžbi o dobrom društvu. Međutim, valja naglasiti da odnos između prostora i onih koji ga koriste nije jednoznačan (usp. Čiupailaitė, 2016), što se pokazalo na primjeru knjižničnih zgrada građenih u prijelomnom razdoblju postmodernizma. Pridržavanje temeljnih načela pri oblikovanju knjižnične zgrade nije bilo dostatno s obzirom na rastuće mijene unutar različitih društvenih skupina koje koriste knjižnice. Treba, dakle, poznavati korisnike, predvidjeti potrebe potencijalnih korisnika i posjetitelja, dovesti u razuman odnos tradiciju i modernost, ukratko, treba imati jasnu viziju što se želi postići novom zgradom ili preoblikovanjem prostora koji više ne odgovaraju na potrebe korisnika. Drugim riječima, knjižnice su se našle u situaciji propitkivanja svojih temeljnih zadaća, usklađivanja usluga za različite korisničke skupine, iznalaženja načina na koje je moguće zadržati korisnike i potaknuti priljev novih. Pritom je valjalo voditi računa o tome da ljudi doživljavaju knjižnice različito, ovisno o vlastitim kulturalnim, društvenim, ekonomskim i fizičkim okolnostima te da tradicionalni pristupi oblikovanja zgrada za određenu populaciju (čitatelji, djeca ili umirovljenici, na primjer) nisu više primjereni. Temeljna promjena odnosila se na potrebu otvaranja inkluzivnih knjižničnih zgrada u kojima bi svaka osoba mogla naći odgovor na svoje potrebe za informacijama, kulturnim ili društvenim programom, inovativnim ili edukativnim radionicama i slično. Oblikovanje novih zgrada znači i prihvaćanje ideje o promijenjenim pristupima knjižničnim uslugama. Ono je usmjereno prema svjesnom, pažljivom i svrsishodnom dizajnu koji u fokusu ima mnogo više toga od same zgrade i njezina položaja (usp. Library design, 2019). Ne treba pritom ostaviti po strani ni vrijeme na prijelazu milenija kada cvjeta digitalna paradigma i velikim se koracima kroči prema tzv. društvu znanja.

3.2 Promjene u načinima pristupanju planiranju i oblikovanju knjižničnih zgrada

Na tragu novih okolnosti knjižničari su usmjerili svoja nastojanja na pažljive pripreme, uključivanje svih zainteresiranih u pripreme i izvedbene faze te

utvrđivanja misije i vizije pojedine knjižnice kako bi se našlo optimalno arhitektonsko rješenje. Opće je prihvaćeno da bi knjižničari trebali pripremati strateški dokument poznat pod nazivom programska osnova. To je konstanta koja je prisutna od 1960-ih do danas. Knjižničari se pritom zasigurno usredotočuju na funkcionalne aspekte zgrade, ali ih pritom saznanja o namjerama i mogućim preprekama viđenim iz motrišta investitora kao i iskustvo arhitekata mogu usmjeriti prema kvalitetnijim promišljanjima. S druge strane, za investitore i arhitekte razgovori s knjižničarima mogu otvoriti teme i probleme kojih nisu svjesni te time utjecati i na njihovo sagledavanje potreba knjižnice.

Razdoblje do početka 21. stoljeća u znatnoj mjeri obilježava potreba za postavljanjem okvira unutar kojega će se sagledavati potrebe knjižnica za prostorom i organizacija tog prostora na ranije spomenutim općim načelima. U tom se kontekstu posebna pažnja pridavala izradi programske osnove i plana priprema složenog projekta izgradnje do useljenja, uključujući naznake kako pristupiti vrednovanju novog prostora iz motrišta svih koji ga koriste.

U literaturi su detaljno predstavljene sve faze pripreme i planiranja knjižničnih zgrada uz navođenje temeljnih koraka. Thompson (1977) postavlja pravilo da svaki pristup planiranju, projektiranju, izgradnji i useljenju nove knjižnične zgrade treba započeti stvaranjem tima knjižničnih stručnjaka koji oblikuju prvi, temeljni zahtjev, već spomenutu programsku osnovu ili kako sam Thomson navodi 'pismo arhitektima'. Programska osnova treba sadržavati ciljeve i mjesto knjižnice u odnosu na postojeće stanje, druge knjižnice i srodne ustanove; treba donijeti osnovne i precizne podatke o očekivanim aktivnostima s obzirom na fond, korisnike, službe i usluge, opće fizičke uvjete i odnose među pojedinim dionicima komunikacijskog procesa u novoj zgradi. Ne manje važno je ukazati na ograničavajuće faktore u prostornom i financijskom pogledu. Raspravljajući o programskoj osnovi, M-F. Bisbrouck (usp. Bisbrouck i Chauveinc, 1997) ističe da u funkcionalnim okvirima takav program treba slijediti određeni logički proces: definiranje specifičnih ciljeva te određivanje funkcija kojima će se ti ciljevi ostvarivati; određivanje aktivnosti koje će se odnositi na potrebne funkcije; organiziranje navedenih aktivnosti u funkcionalne dijagrame i okupljanje srodnih funkcija u funkcionalne prostorne zone; planiranje smjerova kretanja (građe, osoblja i korisnika/posjetitelja); izražavanje zahtjeva (na primjer kvadratura funkcionalnih zona i pripadajućih prostora te računalna i komunikacijska infrastruktura itd.) povezanih sa svakom aktivnošću; preciziranje svih razina izvedbe zgrade i opreme kako bi se ostvarili postavljeni zahtjevi. Funkcionalni zahtjevi izravno odražavaju promjene u okruženju koje utječu na preoblikovanje knjižničnih službi i usluga.

U drugoj se fazi postavljene ciljevi učvršćuju u odnosu na dogovoren opseg sadržaja u novoj zgradi, aktivnosti, trajnost, fleksibilnost i zahtjeve za proširivanjem te posebne fizičke zahtjeve (koji često ovise o drugim vrstama standarda, ne samo knjižničnim), moguća ograničenja zbog dodijeljenog položaja, sredstava i pribavljanja dozvola kao i zahtjeve naručitelja i investitora. Studija izvedivosti, prema Thompsonu, sljedeći je važan korak. U njoj se potanko ispituju obilježja položaja, prostorni uvjeti, strukturalne implikacije, financijska izvedivost, a rezultat je detaljan izvještaj s prikupljenim indikatorima. Tek nakon navedenih koraka pristupa se traganju za arhitektonskim rješenjem kroz uobičajene natječajne postupke ili poziv određenim arhitektima, ovisno o legislativi matične sredine. Arhitekti nude svoje viđenje kroz modele koje je poželjno provjeriti uz verifikaciju konačnih nalaza u svrhu odabira optimalnog rješenja. Izrada detaljnog arhitektonskog plana uključuje suradnju s predstavnikom knjižničara i investitora, ali i niza drugih stručnjaka koji zajedno odlučuju o eventualnim prilagodbama, promjenama i slično, a donosi strukturalne nacрте (na primjer nosivost, fleksibilnost, stupove), nacрте unutarnje organizacije i opreme prostora, uključujući elemente sigurnosti i zaštite te fizičkih uvjeta (grijanje, hlađenje, standardne elemente vlažnosti i slično). Detaljan arhitektonski plan donosi i studiju o cijeni sa specifikacijom svih vrsta predviđenih troškova (usp. McDonald, 2006; Thompson, 1977). Iz današnje perspektive gledano, ove se faze uglavnom poštuju uz moguća manja odstupanja slijedom prakse u pojedinim sredinama. Potvrđene su i IFLA-inim smjernicama (Latimer i Niegaard, 2007), a navode ih i drugi autori (na primjer Dahlgreen, Eigenbrodt, Latimer i Romero, 2009).

Tablica 1: Faze planiranja i okvirni rokovi (prema McDonald, 2006, razradile i dopunile T. Aparac-Jelušić i S. Faletar Tanacković)

Faza	Trajanje*	Ukupno trajanje*	Mjerilo	Napomene
Pripremna faza	3–6 mjeseci	6 mjeseci	Iščitavanje literature; Dodatna obuka knjižničara; Studijski posjeti drugim knjižnicama; Izdvajanje mogućih problema	Dokument o zapažanjima; Fotografije; Stvaranje dokumentacijske baze (literatura, standardi); Određivanje radnih skupina**
Programska osnova	6–12 mjeseci	6–12 mjeseci	Pisani dokument s priložima	Nacrт scenarija izvedbe; Skice namještaja i opreme prema početnom programu
Arhitektonski natječaj	6–12 mjeseci	12–24 mjeseci	Nacrти u omjeru: 1:500 i 1:200	Knjižnica nazočna u tehničkom i ocjenjivačkom povjerenstvu

Faza	Trajanje*	Ukupno trajanje*	Mjerilo	Napomene
Idejni projekt Studija sigurnosti Zahtjev za dobivanje lokacijske dozvole	4–6 mjeseci	16–30 mjeseci	Nacrti u omjeru: 1:200 i 1:100 Popratni dokumenti	Izuzetno pomno uključivanje knjižnice u razvoju idejnog projekta što zapravo odgovara organizaciji prostora knjižnice****
Glavni projekt	4–6 mjeseci	20–36 mjeseci	Nacrti 1:100	Razvoj tehničkih rješenja (konstrukcija i funkcioniranje zgrade);
Projektjni podgovori	4–6 mjeseci	24–42 mjeseci	Nacrti 1:50 Nacrti 1:20 Ugovori	Knjižničari često moraju pregledavati tehničku dokumentaciju;****
Raspisivanje natječaja	2–6 mjeseci	26–48 mjeseci	Natječajna dokumentacija	Daljnji posjeti knjižnicama, specijalizirani sajmovi (oprema za knjižnice itd.);
Odabir izvođača, potpisivanje ugovora	2 mjeseca	28–50 mjeseci	Ugovori	Knjižnica nadopunjuje dokumente o materijalima i opremi;
Radovi na lokaciji	12–24 mjeseca	40–74 mjeseci	Dnevnik izvođenja	Detaljna organizacija zbirki i osoblja; Stvaranje fotografskih zapisa o napretku radova; Opis pripreme za useljenje
Primopredaja, popravci i čišćenje	2–4 mjeseca	42–78 mjeseci	Dokumentacija o primopredaji	Promidžba otvorenja nove zgrade
Instalacije, namještaj i oprema	2 mjeseca	44–80 mjeseci	Elaborat o unutarnjem uređenju i opremanju	
Useljenje građe i osoblja	1–2 mjeseca	45–82 mjeseca	Elaborat o selidbi Dnevnik selidbe	
Uporabna dozvola	ovisno o lokalnim uvjetima	ovisno o lokalnim uvjetima	Dokument	
Otvaranje za javnost	Medijska popraćenost; Hemeroteca			
Praćenje 'života' nove knjižnice	Praćenje, vrednovanje, usklađivanje i ispravljanje			

* Isključujući vrijeme potrebno investitoru (nadzorna tijela) i izvođačima za vrednovanje različitih faza nacрта.

** Radne skupine: na primjer za upravljanje zbirkama, za IKT, za zaštitu zbirki, za informacijsko-referalne usluge.

*** Smjerovi kretanja za korisnike, osoblje i knjižničnu građu koji su postavljeni u programskoj osnovi.

**** Tehničku dokumentaciju knjižničari teško mogu čitati i tumačiti.

Planiranje, projektiranje i izgradnja knjižnične zgrade složeni su i često dugotrajni procesi. Rasprave, iznošenje ideja i koncepata i donošenje odluka¹ osnove za novu zgradu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (NSK), na primjer, započele su 1960-ih, intenzivirale se 1980-ih, a sama je izgradnja trajala od početka 1990-ih do svečanog otvorenja 1995. Sir Wilson proveo je 30 godina pripremajući se za ostvarenje svoje vizije, nove zgrade za Britansku knjižnicu, točnije od 1962. do njezina otvaranja. Zgrada je završena nakon 35 godina političkih nesuglasica, prekoračenja budžeta, promijenjenih odluka o lokaciji i problema u arhitektonskom oblikovanju. Uočljivo je da izgradnju gotovo svake knjižnične zgrade prate financijski problemi i prekoračenje predviđenih rokova. Stoga i je osobito važno slijediti preporučene faze i predviđene rokove.

Nedvojbeno je da je kvalitetna programska osnova temeljno polazište arhitektima (usp. Faulkner-Brown, 1993; McDonald, 2006; Thompson, 1977) te da je praksa izgradnje knjižnica koncem 20. stoljeća u nekim sredinama pokazala, međutim, da je upravo taj element često bivao zanemaren, odnosno da se dopuštalo arhitektima da pripremaju arhitektonski nacrt bez suradnje s knjižničarima. O tome svjedoče iskustva hrvatskih knjižničara koje su arhitekti naprosto zaobilazili. Posljedica toga je da su arhitekti bili nedovoljno upućeni u djelatnost i specifičnosti knjižnice za koju se treba izgraditi/preoblikovati prostor, što je kasnije zahtijevalo visok stupanj preoblikovanja i osiguravanja dodatnih sredstava (na primjer, početne faze rada na zgradi Gradske knjižnice u Zadru ili Filozofskog fakulteta u Zagrebu). Postupno, knjižničari su se ipak uspjeli nametnuti kao ravnopravni suradnici (na primjer projekt Gradske knjižnice Rijeka, Sveučilišne knjižnice u Zadru, Gradske knjižnice u Splitu, Gradske knjižnice u Šibeniku), čime su od samog početka planiranja postavljeni temelji kvalitetne suradnje i uspješnog proizvoda. S druge strane, i sami se knjižničari često nisu snalazili u odnosu na očekivanja svojih korisnika i osnivača, nesigurni u odnosu na količinu i brzinu promjena te nepredvidive razvojne trendove.

Na tom tragu zanimljiva su i kao iznimno korisna pokazala su se iskustva tzv. participativnog planiranja – građane se uključuje u promišljanja buduće knjižnice (na primjer, 2300 prikupljenih ‘snova’ o novoj središnjoj knjižnici u Helsinkiju; usp. Đukec Kero idr., 2018; Haavisto, 2017). Uz sve navedeno, programska osnova treba istaknuti doprinose nove knjižnice zajednici kojoj je namijenjena i specificirati opće okolnosti izgradnje.

¹ Poznato je da je Hrvatski sabor usvojio odluku o gradnji četiri kapitalna objekta hrvatske kulture 2. srpnja 1976. Uz Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, radilo se o Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Muzeju sakralne umjetnosti u Zadru, te Muzeju hrvatskih starina u Splitu. Do danas nije izgrađena jedino nova zgrada za Hrvatski državni arhiv.

Budući da se u današnje vrijeme podrazumijeva da su suvremene knjižnice multifunkcionalne, ugodne, da koegzistiraju s okolinom, da su otvorene i demokratske ustanove u kojima se omogućuje duhovno komuniciranje, planiranje takvih zgrada treba biti utemeljeno na načelima fleksibilnosti i jednostavnosti izvedbe, slijedom ranije spomenutih utvrđenih faza (usp. Jakovlevas-Mateckis, Kostinaitė i Pupelienė, 2004; Litzenger, 2016).

4 Novi pristupi oblikovanju knjižničnih zgrada u 21. stoljeću

Nove pristupe oblikovanju knjižničnih zgrada promatramo iz dvaju motrišta: društvenih uvjeta u kojima se odvija knjižnična djelatnost i s obzirom na tehničke i tehnološke uvjete izgradnje knjižničnih zgrada. Dakako, društveni su uvjeti usmjeravali razvoj same knjižnične djelatnosti i njezina prerastanja u društveno poželjnu i nezamjenjivu, javno dostupnu i neprofitnu djelatnost u čijem su se žarištu zanimanja u povijesnom slijedu izmjenjivale ideje o važnosti knjige i čitanja, prijenosa informacija, usmjeravanja i poučavanja korisnika sve do ideja o važnoj ulozi knjižnice u procesima socijalne inkluzije i posredovanja u procesima intelektualnog obogaćivanja svakog stanovnika.

O promjenama koje postavljaju knjižnice kao jezgre društvenosti i središta zajednice napisan je niz radova, o knjižnicama općenito ili povezano s pojedinom vrstom knjižnice. Pritom se ističe da slijedom tih ideja knjižnične zgrade pozivaju na društvenu inkluziju, susrete i komunikaciju, svrsishodno i zabavno provođenje slobodnog vremena, učenje. U takvim promijenjenim okolnostima od knjižnica se očekuje da budu mjesta koja pridonose napretku zajednice (usp., na primjer, Bryson, Usherwood i Proctor, 2003; Given i Leckie, 2003; Hayes i Morris, 2005; Hull, 2003; Jehlik, 2004; Ranseen, 2002) i postanu 'treći prostori', u smislu kako ga tumači sociolog Oldenburg (1999). Pritom se naglašavaju potencijali javnih ustanova u smjeru olakšavanja i proširivanja kreativnije interakcije građana na temelju sljedećih obilježja takvih prostora: radi se o neutralnim prostorima koji ne obvezuju na dolazak ili odlazak te uravnotežuju razlike u socijalnom statusu. U odnosu na knjižnicu kao javnosti namijenjenoj ustanovi, jedna od glavnih aktivnosti unutar prostora je omogućivanje konverzacije, pristupačnosti i dobrodošlice, pri čemu često redoviti posjetitelji postavljaju osnovu za raspoloženje. Nadalje, knjižnične zgrade nisu pretenciozne ili razmetljive, po svojoj prirodi pozivaju na zaigranost te stvaraju osjećaj pripadnosti doma u udaljenome domu.

4.1 Konceptualni pristupi knjižničnim zgradama

Kao što je općepoznato, digitalna je paradigma donijela velike društvene, kulturne i ekonomske promjene koje su utjecale na redefiniranje knjižničnih usluga i načine komuniciranja s korisnicima. Međutim, prema Bonet Peitxu (2017) rijetke su knjižnice i arhitektonska rješenja na vrijeme prepoznale potrebu i prigrlile transformaciju kasnog post-industrijskog društva s konca 20. stoljeća u umreženo društvo 21. stoljeća.

Nepovezanost (digitalne) informacije i fizičkog prostora u kojem je u središtu pozornosti bila knjižnična građa, u prvo je vrijeme prouzročila nesigurnost s obzirom na takav nagli zaokret i dovodila u pitanje odnos prema važnosti knjižničnih zbirki. Vrijeme je međutim pokazalo da nova tehnologija nije ugrozila tradicionalni koncept knjižnice ako je integracija dvaju 'polova' počivala na ideji katalizatora koji transformira knjižnicu u još važnije i kritičnije intelektualno središte. Još je 1993. Dowlin predstavio svoje viđenje 'nove knjižnice': jedinstvena radna stanica, nadzor nad ulazom, prostori za kreativan rad, 'samopomažući' strojevi i programski alati, strojevi za masovnu digitalizaciju i pohranu, omogućen pristup pomoći osoblja, centar zajednice (usp. Dowlin, 1993). Navedeni se elementi odnose na unutarnje uređenje, ali ujedno ukazuju na zaokupljenost tadašnjim novinama u organiziranju i pružanju usluga, i od tada do danas su nezaobilazni za promišljanja oblikovanja unutarnjeg prostora knjižnice na način da se svaka nova, korisna tehnologija može uključiti brzo i jednostavno.

Litzenberger (2016) izdvaja glavna obilježja akademske knjižnice 21. stoljeća koja imaju velik utjecaj na knjižnične prostore: zahtijeva se sve manje fizičkog prostora za smještaj građe, zagovaraju se udobnost i prostori za suradnički rad i učenje koji trebaju biti privlačni, fleksibilni i modularni, nezaobilazna je bežična povezanost i pristup uslugama izvana, usluge trebaju biti integrirane i usmjerene da podržavaju akademske ciljeve, a prostori za osvježanje su *conditio sine qua non* suvremenih korisnika i posjetitelja.

Nedvojbeno je, dakle, da rastuća i sveprisutna svijest o važnosti knjižnica u odnosu na planiranje prostora proizlazi iz njihove značajne uloge kao fizičkog mjesta u vremenu i prostoru, poglavito u odnosu na zajednicu kojoj su namijenjene (usp. Antell i Engel, 2007; Bryson i dr., 2003; Hayes i Morris, 2005; Hull, 2003; Ranseen, 2002). Sociolozi i kulturolozi koji se bave urbanim prostorima ukazuju na važnost javnih zgrada, među inima i knjižnica, koje aktivno razvijaju mreže unutar zajednice (usp. Clodfelter, 2005; Čiupailaitė, 2016; Zlatar Violić, 2008). Još je jedna odrednica modernih knjižničnih zgrada koja se izdvaja posljednja dva desetljeća: one izgrađuju mostove kojima se prevladavaju digitalne podjele i omogućuje snažnija integracija ranjivih društvenih skupina, odnosno jača

društvena inkluzija (usp. Aabø i Audunson, 2012; Antell i Engel, 2007; Russell i Huang, 2009). U kvalitetno dizajniranim i opremljenim knjižnicama ostvaruje se ideja već spomenutog ‘trećeg prostora’ (usp. Bryson i dr., 2003; Lawson, 2004; Oldenburg, 1999), u kojem se ljudi susreću i povezuju te se stvara pozitivan naboj i temelj za jačanje društvenog kapitala (usp. Ferguson, 2012; Hillenbrand, 2005; Johnson, 2010; Vårheim, 2009). Knjižnice u 21. stoljeću prerastaju u ‘sidra’ društvenog života unutar urbanog konteksta, a zajednica kojoj se obraćaju ima u njih povjerenje (usp. Vårheim, 2007, 2009).

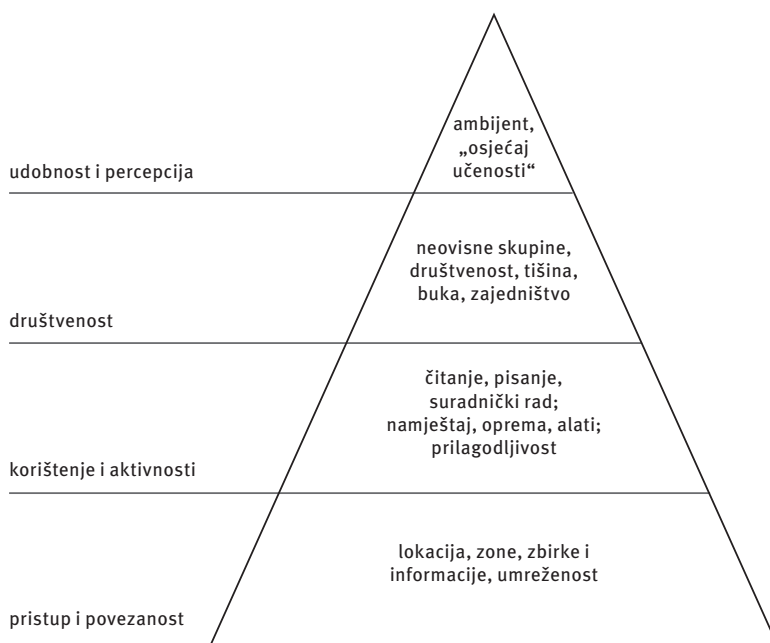
Novi zahtjevi koji su implicitni novoj knjižničnoj ulozi i koji mogu utjecati na knjižnični prostor i arhitekturu polaze od toga da je knjižnica središte zajednice, mjesto za druženje te okruženje koje stvara osjećaj kolektivnog identiteta. Knjižnice su, nadalje, središta za cjeloživotno učenje u kojima su integrirane nove obrazovne paradigme, središta za stvaranje kulturnih i književnih sadržaja, prostori za stvaralaštvo. U takvim se knjižnicama, odnosno njihovim prostorima, osjeća rastući utjecaj prostora za suradnju i interakciju kroz razgovor, korisničku samodostatnost i osviještenost o vlastitoj inicijativi i kreativnosti te samoposluživanju uz podršku integriranih tehnoloških rješenja. Na tim pristupima Cranfield i Bjarrum (2004) vide modernu knjižnicu kao kulturni centar, centar znanja, informacijski centar, centar zajednice odnosno društveni centar i virtualno okruženje.

Razvidno je da su mnoge knjižnice uspješno integrirale digitalne medije i usluge u knjižnični prostor, nudeći pristupne točke informacijskim tehnologijama i ovladavanje tehničkim vještinama kojima se slabi digitalni jaz. U odnosu na narodne knjižnice, posebno je važna uloga knjižnice kao prostora za građansku participaciju i kolektivno osnaživanje te sudjelovanje građana pri oblikovanju usluga i prostora te donošenju odluka.

Navedene su promjene izravno utjecale na unutarnje oblikovanje prostora knjižnica, osobito u odnosu na nove načine ponude i marketinškog oglašavanja informacijskih usluga, ponudu prostorija za skupni, samostalni ili laboratorijski rad. Prostori za osvježenje postali su norma, auditoriji postavljaju knjižnicu kao središte kulturnih i znanstvenih programa, dvorane za izložbe privlače namjernike koji nisu nužno i korisnici knjižnice, a višenamjenske prostorije i prostorije za proizvodnju i uređivanje audiovizualnih i digitalnih materijala otvaraju nove horizonte za pozicioniranje unutar zajednice. U osnovi, govorimo o korisnički postavljenom univerzumu unutar kojega svatko (mladi, nezaposleni, student, poduzetnici, manjine, osobe s posebnim potrebama i drugi) može naći nešto što ga privlači.

Fred Kent, arhitekt i osnivač neprofitne obrazovne organizacije posvećene oblikovanju javnih prostora za snažnije zajednice (Project for public spaces, 2019),

ističe da su javni prostori preduvjeti demokracije te naglašava da, iako korisnici više ne trebaju nužno posjetiti (fizičku) knjižnicu da bi dobili potrebne informacije, u nju i dalje dolaze zato što je „poželjno mjesto“ (usp. Kent, 2017). Po njemu, sljedeća četiri obilježja ostvaruju tu poželjnost: pristup i povezanost; korištenje i aktivnosti; društvenost; te udobnost i percepcija (Block, 2003). Kent je potom ta četiri obilježja analizirao i preslikao na Maslovljevu hijerarhiju potreba kako bi prikazao shemu koju mogu koristiti arhitekti i knjižničari kada u svrhu oblikovanja idealnih knjižnica i prostora za učenje promišljaju potrebe današnjih korisnika. U članku se nalazi i zanimljiv grafički prikaz (Slika 1) povezanosti navedenih obilježja s Maslovljevom hijerarhijom.

Slika 1: Hijerarhija obilježja prostora za učenje

Temeljno obilježje pristupa i povezanosti (lokacija i zone, informacije, građa, zbirke, mreža) nalaze se na dnu piramide. Kada se, zahvaljujući pristupu knjižničnoj građi i različitim drugim izvorima informacija, zadovolje primarni zahtjevi korisnika, oni će utvrditi zadovoljava li knjižnični prostor njihove potrebe za različitim obrazovnim i društvenim aktivnostima (čitanje, pisanje, suradnja), za koje je potrebno osigurati prilagodljiv namještaj i računala te fleksibilan prostor i opremu. Prostor koji zadovolji i taj zahtjev, te posjeduje i četvrtu, najvišu kvalitetu udobnosti i posebnog osjećaja, idealan je knjižnični prostor.

Nadalje, slijedom prepoznatih promjena i potreba da se na njih odgovori, knjižnične zgrade počele su se predstavljati korisnicima kao poseban 'program senzualnog iskustva', odnosno kroz utjecaj koji proizvodi sama zgrada i njezina materijalna priroda: knjižnica tako može izazvati osjećaj depresije, inspiracije, podsjećanja, oblikovanja osjećaja kroz taktilnost, mirise ili boju (usp. Čiupailaitė, 2016), što u osnovi poziva na istraživanja korisničkih iskustava i zadovoljstva.

Ako se vratimo Faulkner-Brownovim načelima i usporedimo ih s prevladavajućim načelima participativne knjižnice, mogli bismo ustvrditi da su im pridodana samo dva nova načela, načelo privlačnosti i začudnosti odnosno *oomph* ili *wow* efekt. Tim se načelima ističe da je knjižnica kao atraktivan prostor mjesto inspiracije, da se radi o arhitekturi koja privlači i poziva, komunicira s okolinom te potiče na suradnju, učenje i postizanje intelektualnog užitka. Eigenbrodt (2013) naziva konceptom 'socijetalnog' prostora. Meunier i Eigenbrodt (2014) predstavljaju koncept prostora koji je u odnosu na procese učenja označen kao poželjan za koncentraciju, suradnju i kontemplaciju, a Brunner (2008) zagovara pristupe koji potiču na kreativnost sudionika kroz primjer knjižnice kao 'trgovine ideja'.

Iz motrišta knjižničara, fizička lokacija knjižnične zgrade ima kritičnu ulogu za zajednicu, ali ne mora nužno biti limitirana određenim geografskim ili administrativnim područjem. Brojni primjeri uspješnih knjižničnih zgrada potvrđuju tu tezu jer ih posjećuju i stanovnici okolnih mjesta, turisti i znatiželjni profesionalci. Saznanja o osobitostima knjižnične zgrade šire se preko društvenih mreža, a povećani broj posjetitelja utječe na zajednicu (lokalne ugostiteljske usluge, poticanje tehnološkog razvoja lokalnih tvrtki i slično) i pojačavaju nastojanja da se ne-korisnicima približe usluge i ponudi prostor za različite aktivnosti. Posebno je izazovno oblikovanje tekućih informacija o aktivnostima unutar prostora i preko društvenih mreža uz korištenje velikih zaslona, dakle, naglašavajući važnost vizualne prezentacije (usp. Houghton, Foth i Miller, 2013).

Kako su se događanja u društvenom okruženju dramatično mijenjala od kraja 20. stoljeća, knjižničari su sve više prihvaćali ideju o knjižničnoj zgradi kao atraktivnoj, gostoljubivoj i raznolikoj s obzirom na usluge i unutarnju organizaciju prostora. Na to su utjecali i novi naraštaji pa su knjižničari svjesni toga da milenijska generacija očekuje višestruke mogućnosti, uključujući pravo na odabir i personaliziranu uslugu, sustavnu ponudu novih usluga, brzo i neposredno odgovaranje na iskazane potrebe te daleko više mogućnosti no što im je to nudila postmoderna knjižnica (usp. Sweeney, 2005).

Moguće je govoriti o tri glavna izazova knjižnične arhitekture u drugoj dekadi 21. stoljeća: integrirati knjižnične usluge u svakodnevni život građana, predstaviti

nove inspirativne i korisne usluge u samoj knjižnici i na *webu* te doći do korisnika uslugama koje su relevantne za svekoliku populaciju.

Najnoviji trendovi s kojima se knjižnice suočavaju uključuju skrb nad podacima koji brzo zastarijevaju, alternativno financiranje, *crowdsourcing* i kreativno ponovno korištenje znanja, pametne sustave i robotiku, otvorene i javno dostupne informacijske izvore, uključujući legislativu o autorskim pravima, zasićenost informacijama, univerzalan, nepristran i siguran pristup znanju, kulturna i uslužna središta, angažiranost u zajednici, osobna iskustva korisnika, modele učenja i poučavanja, životni stil u stalnom pokretu (usp. ARUP, 2017). Fleksibilnost zgrada jedna je od temeljnih pretpostavki koja osigurava da se sustavno i brzo reagira na promjene i zahtjeve iz okruženja koji su u osnovi često nepredvidivi.

U odnosu na funkcionalne pristupe važno je pratiti 'život' knjižnične zgrade. Zanimljivo istraživanje koje je provedeno radi utvrđivanja utjecaja novih knjižničnih zgrada na zajednicu, ukazalo je na to da se priroda i snaga utjecaja nove zgrade knjižnice na zajednicu postižu kroz: a) uključivanje zajednice u planiranje i izradu programske osnove; b) partnerstvo sa srodnim organizacijama radi smanjenja radnog opterećenja i postizanja višestrukog učinka knjižničnih službi; c) dobar dizajn koji povećava korištenje tradicionalnih i novih medija i oblikuje društveni prostor koji nedostaje u drugim zgradama u zajednici; d) marketinške pristupe koji su strateški i održivi kroz duže vrijeme; e) razumijevanje društvenog konteksta unutar kojega knjižnica djeluje osiguravajući pristup socijalno isključenim članovima zajednice i osnažujući socijalni kapital; f) primjenu kvalitetnog upravljanja i vođenja svekolikog poslovanja, uključujući upravljanje samom zgradom (Bryson i dr., 2003).

4.2 Arhitektonski pristupi

U prvoj dekadi 21. stoljeća pojavio se znatan broj publikacija o knjižničnim prostorima, njihovoj kvaliteti, društvenim obilježjima i dizajnu. Le Corbusier, Mies van der Rohe, Frank Lloyd Wright, Norman Foster, Alvar Aalto, Renzo Piano, da izdvojimo neke među najutjecajnijim arhitektima u 20. stoljeću, bili su inovativni i slijedili su dosljedno vlastita viđenja i načela projektirajući raznovrsne objekte, među kojima su knjižnične zgrade predstavljale velik izazov njihovu razumijevanju uloge knjižnica u društvu.

Kad je riječ o knjižničnoj arhitekturi, uz već spomenuta Faulkner-Brownova načela, posebno su zanimljiva stajališta novije generacije arhitekata, osobito Koolhaas, Prince-Ramusa, Romera, Itoa i Kenta, koji su jasno isticali svoja stajališta o temeljnim premisama urbane arhitekture, odnosno nastojali su proniknuti u

tajnu jednostavne pretvorbe određenog prostora u okruženje koje znatno mijenja i utječe na uvjete u kojima ljudi žive (usp. Fox, 2008).

Razdoblje tzv. renesanse knjižnične arhitekture obilježeno je i radovima arhitekata koji su ponudili spektakularne zgrade, poput Gradske knjižnice u Seattleu (Rem Koolhaas/OMA), Medijateke u Sendai (Toyo Ito), Knjižnice Filološkog fakulteta u Berlinu (Fosterov 'Brain'), Knjižnice Tehničkog sveučilišta u Delftu (Mecanoo Architects) (usp. Bonet Peitx, 2017; Foster, 2014; Free ..., 2005; Meunier i Eigenbrodt, 2014), čime su izrazili vlastiti pristup u oblikovanju knjižničnog prostora. U tim i takvim knjižnicama prostor za korisničke aktivnosti postaje središnji element: knjižnični *raison d'être* je osigurati pristup informacijama kako bi korisnici mogli kultivirati vlastite aktivnosti – učiti, stvarati novi sadržaj, uživati, raditi, čitati, družiti se itd. (Cunningham i Tabur, 2012).

Pojedini autori, dakle, predočuju vlastita viđenja kojima nastoje izraziti stav prema jednom konceptualnom obilježju knjižnice ili više njih. Dakako, takva viđenja usmjeravaju i arhitekturu zgrada, od ishodišta koja temelje nalaze u viđenju knjižnice kao znaka, njezinu ostvarenju na ideji arhitekture velikog krova, ili pak arhitekture kontejnera, do arhitekture defragmentiranog pročelja ili, pak, topografije određenog teritorija (Ožić-Bašić, 2006).

Rasprave o arhitekturi knjižničnih zgrada često su usmjerene prema vizualnim vidovima, obliku zgrade, simbolima, originalnosti i jedinstvenosti (usp. Čiupailaitė, 2016). Nedvojbeno je da vizualno obilježje pripada području simboličke izražajnosti pa tako knjižnična zgrada može odražavati političku moć, kolektivni društveni identitet, pomodne trendove u arhitekturi, arhitektove namjere, poruke koje se žele prenijeti. Drugim riječima, vizualni identitet otkriva stil, pozivanje na djela drugih arhitekata i sofisticirana rješenja.

Za razliku od modela koji su jasno definirali prostore unutar knjižnične zgrade u kojima se korisnici ponašaju na unaprijed zadan način, postupno su se razvijali modeli zgrada bez prepreka, tzv. difuzna ili, prema Itou, 'pretapajuća' arhitektura, čime se nastojalo odgovoriti na potrebu za slobodom kretanja tijekom različitih aktivnosti, odnosno ostvariti ideje filozofije bića bez granica (usp. Toyo Ito, 1999). Odgovori arhitekata u odnosu na funkcionalne zahtjeve kreću se u dva smjera, ovisno radi li se o organizaciji prostora za građu ili za ljude (korisnike, osoblje, posjetitelje). St. Wilson i R. Koolhaas, na primjer, ponudili su koncept ravnomjerno ili spiralno oblikovanog kontejnera, limitiranog prostora za smještaj knjižnične građe, osobito najvrednije. U odnosu na ljude, korisnike, osoblje i posjetitelje, arhitekti sve više usvajaju ideju o prilagodljivim odjeljcima (engl. compartmentalized flexibility), nasuprot ranije zagovaranoj ideji ravnomjerne prilagodljivosti (engl. uniform flexibility). Na taj je način unutrašnjost knjižnice organizirana kao

niz odjeljaka u prostoru. Svaki od tih prostora posebno je opremljen slijedom predviđenih aktivnosti. U osnovi, napuštena je praksa oblikovanja čitaonica uz građu iz određenog područja ili vrste. Prilagođena prilagodljivost (engl. *tailored flexibility*) omogućena je unutar svakog odjeljka a da pritom nijedan ne ometa ili zadire u drugi.

Knjižnične zgrade možda su najznačajniji ishod takvih nastojanja kad izrastaju na temelju jasnog viđenja novih sadržaja i usluga postavljenih tako da humaniziraju prostore. Tako, na primjer, Toyo Ito (Speidl, Sakama i Schneider, 1999) kroz već spomenuti koncept ‘pretapajuće’ arhitekture (engl. *blurring architecture*) ističe tri bitna obilježja svog pristupa: nasuprot arhitekturi čvrstih zidova, promatrani prostor treba tako oblikovati da ima prilagodljive i mekane međe koje omogućuju prirodan odnos prema svjetlu, vodi i vjetru, odnosno stapanje čovjeka s prirodom; algoritmi kojima se određuju korisničke aktivnosti u prostoru trebaju dopuštati razdiobu i pretvaranje prostora u skladu s promjenama koje se događaju, nasuprot međusobno odvojenih cjelina; naposljetku, za njega koncepti ‘protoka unutar praznine’ izazivaju neželjene posljedice za ljude i treba ih izbjegavati.

Razumljivo je da nesigurnost s obzirom na tehnološke promjene i nove načine komuniciranja zahtijeva visok stupanj prilagodljivosti knjižničnih zgrada, što uključuje koncepte otvorene, ‘pejsažne’ arhitekture, s područjima unutar zgrade koja su opremljena prijenosnim namještajem, uz istovremeno postavljene odjeljke unutar kojih se smještaju specifičnije aktivnosti (prostorije za skupni rad, manje prostorije za različita događanja, laboratorije za rad s digitalnim tehnologijama i slično) za koje treba predvidjeti sofisticiranu opremu i odgovoriti na ekološke zahtjeve (osvjetljenje, akustiku, audiovizualnu i digitalnu opremu itd.).

Prostor se u arhitektonskom smislu doživljava kao sistem niza konfiguracija koje se temelje na odgovarajućim proporcijama i odnosima unutar prostora, na primjer s obzirom na nadzor, privatnost, dubinu pojedinih odnosa ljudske komunikacije i slično (usp. Čiupailaitė, 2016).

S druge strane, Freeman (2018) nudi primjere općih načela dizajna u britanskim knjižnicama koje su uspjele ostvariti fleksibilne prostore za obitelji s djecom s posebnim potrebama, ili prostore koji su središta zajednice s naglaskom na zdravlje i blagostanje. Tradicionalni pristup dizajnu bio je usmjeren na funkcionalnost za većinu korisnika te posebna uređenja za one koji imaju posebne potrebe. Radi se o tzv. dostupnom dizajnu koji osigurava dostupnost kao dodatnu funkciju i svojstvo za korisnike s posebnim potrebama, čime se u osnovi postiže tek djelomična inkluzivnost. Korak dalje ide tzv. univerzalni dizajn usmjeren na dostupnost i upotrebljivost za što je moguće veći broj korisnika i posjetitelja knjižnice, radi postizanja posvemašnje uključenosti. Bostick i Eigenbrodt (2017) izdvajaju

sedam načela univerzalnog dizajna: nepristranost, fleksibilnost, jednostavnost, intuitivnost, perceptivnost, toleranciju na greške, neznatnost fizičkog napora, veličinu i prostor.

U odnosu, dakle, na opća načela knjižnične arhitekture i dizajna, mogli bismo zaključiti da su prisutni koncepti temeljeni na načelima ostvarenja prostora sa značenjem, unutarnje protočnosti, digitalnih pragova, 'pretapajuće' arhitekture i dizajna koji odražava nastojanja oko 'nove demokracije' i uloge knjižnice kao jednog od temeljnih javnih prostora koji je otvoren svima i svima na dobrobit.

5 Zaključna razmatranja

U ovom radu naglasak je stavljen na funkcionalne i konceptualne elemente koji su utjecali na snažnije iskorake prema novim pristupima oblikovanja knjižničnih zgrada. Zanimala su nas temeljna načela oblikovanja knjižničnih zgrada i njihov odnos prema promjenama izazvanim pojavom digitalne paradigme.

Nema idealne knjižnične zgrade. Različite klime, lokacije, korisničke potrebe i način ponude i korištenja knjižničnih usluga, nacionalna kultura, financijsko okruženje itd., utječu na složen proces planiranja i izgradnje kao i na načine upravljanja knjižničnim zgradama. Umjesto teorijskih ideala, bolje je stoga govoriti o poželjnim kvalitetama i obilježjima u odnosu na eksterijer (lokaciju, okoliš, instalacije, pristupačnost, orijentaciju itd.) i u odnosu na interijer (organizaciju prostora, udobnost, sigurnost itd.). Pritom su se prilagodljivost i privlačnost nametnule kao ključni čimbenici oblikovanja i izgleda knjižnične zgrade. Nesumnjivo, arhitektonski prostor knjižnice treba stalno promišljati kako bi se neprestano osnaživala njezina glavna prednost pred izazovima interneta: njezina stvarna fizička prisutnost kao javnosti namijenjene zgrade, nasuprot otuđujućeg učinka virtualnog koji potiče rastakanje društvenosti kao jedne od važnih odrednica ljudskosti.

Iako se čini da knjižnice više ili manje uspješno savladavaju prepreke povezane s rastućim aktivnostima oblikovanja i izgradnje novih knjižničnih zgrada, preoblikovanja postojećih ili pak preoblikovanja drugih zgrada, prije svega zgrada koje stječu status arhitektonske ili industrijske baštine, dizajn tih zgrada suočen je s nizom izazova. Ubrzani razvoj novih tehnologija, promjene kulture poučavanja i učenja, suradnički projekti, mogućnosti za rekreaciju, socijalizaciju i novi načini komuniciranja, čine budućnost neizvjesnom a time i načine opstanka knjižnica u takvim promjenjivim društvenim uvjetima. Pa ipak, u posljednjih se tridesetak godina pojavio niz knjižničnih zgrada, zadržavajućih izgledom i zadovoljavajućih

unutarnjom organizacijom prostora, pa se čini da su odgovori u najvećoj mjeri bili uspješni.

Uz to, pojedini su autori objavili djela bez kojih je nezamislivo bavljenje knjižničnom arhitekturom, bilo da se radi o knjižničarima, sociolozima, urbanistima ili arhitektima. Tome treba pridodati brojne studije pojedinih knjižničnih zgrada i sustavne preglede o novim knjižničnim zgradama na posebno oblikovanim mrežnim portalima. Važnu ulogu imaju upute, vodiči i standardi čiji su sadržaji ponuđeni široj stručnoj javnosti kao iskustvo koje pomaže u promišljanju vlastitih potreba i pristupa.

Vlada konsenzus o tome da su knjižnice od ustanova zaduženih za posredovanje između autora i čitatelja postupno prerastale u aktivne čimbenike procesa prikupljanja i diseminacije dokumenata, ali i njihove proizvodnje i stvaranja, pa su se te promjene odrazile na funkcionalne i arhitektonske pristupe oblikovanju.

Nedvojbeno je, dakle, da je svaka vrsta knjižnica suočena s nužnošću promišljanja izazova iz okruženja, kako iz vlastitog tako i na globalnoj društvenoj razini, kako bi se prevladale, odnosno usuglasile suprotnosti izazvane temeljnim zadacima knjižnica – prikupljanjem i skrbi za knjižničnu građu te korištenjem te građe i sustavnim poticanjem njezina korištenja. U teorijskom smislu ti se izazovi sagledavaju kroz suprotstavljanje teze/antiteze i u konačnosti njihove sinteze koja će moći izraziti svu složenost odnosa između korisnika, posjetitelja, građe i knjižničnog osoblja unutar primjerenog i izazovnog prostora.

Arhitektura također osjeća izazov odgovornosti prema promijenjenim i promjenjivim okolnostima u društvu prije svega oblikujući gostoljubive unutarnje prostore knjižnica uz ponudu raznovrsnih prostora i nastojanjem da ugradi odgovarajuće simboličke oblike vanjskog izgleda zgrade i fasade. Ipak, prema Baridonovu mišljenju čini se da arhitekti nisu uspjeli utvrditi formalna obilježja svojih programa u odnosu na rastuće složene, kontradiktorne i razvijajuće zahtjeve knjižnica (usp. Baridon, 2016). U osnovi to ne treba čuditi jer se radi o iznimno složenim procesima pri čijem ostvarenju važnu ulogu imaju kreativnosti, osjećaj za korisno i lijepo, potreba za originalnošću i prestižem. Ne treba zaboraviti da su neki arhitekti u financijskom smislu ukupnog projekta imali *carte blanche*, što je u konačnici dovelo do knjižničnih zgrada koje se smatraju novim svjetskim čudima. Jedan od razloga leži u tome što je knjižnica zbog svojih mnogih funkcija paradoksalno mjesto (usp. Bertrand i Kupiec, 1997), razapeto između očuvanja i stvaranja, između prikupljanja i prenošenja znanja, između sjećanja i obećanja; mjesto informacija i tradicije, ali dovoljno lišeno identiteta da ne bi došlo u iskušenje da se zatvori na bilo kojem završenom stanju znanja, u vječnoj potrazi za novim oblicima živosti, inventivnosti i kreativnosti.

Sagledamo li pak problematiku knjižnične arhitekture iz perspektive vlastitog iskustva autorica ovog teksta, čini se važnim istaknuti potrebu uvođenja tih sadržaja u akademsku nastavu kako bi se mlade naraštaje knjižničnih i informacijskih stručnjaka uputilo u svu složenost i privlačnost bavljenja oblikovanjem programske osnove i suradnje s arhitektima i ostalim stručnjacima. Privlačne i funkcionalne knjižnične zgrade pridonose učvršćivanju pozicije knjižničarstva kao neophodne društvene djelatnosti i knjižnica kao temeljnih i nezamjenjivih infrastrukturnih jedinica u zajednici kojoj su namijenjene. Time se nesumnjivo pridonosi profesionalizaciji i mijenjanju predodžbe o knjižnici kao nepotrebnoj ustanovi u digitalnom društvu.

Literatura

1001 libraries to see before you die [blog]. (B. g.). The Hague: IFLA Public Libraries Section. Dostupno na 26. 6. 2019. na: <https://1001libraries.wordpress.com/>

Aabø, S. i Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library and information science research*, 34(2), 138–49. doi: 10.1016/j.lisr.2011.06.002

AIA/ALA Library Building Awards [mrežna stranica]. (2019). Chicago: American Library Association. Dostupno 26. 6. 2019. na: <http://www.ala.org/awardsgrants/aiaala-library-building-awards>

Antell, K. i Engel, D. (2007). Stimulating space, serendipitous space: library as place in the life of the scholar. U J. E. Buschman i G. J. Leckie (ur.), *Library as place: history, community, and culture* (str. 163–176). Westport: Libraries Unlimited.

Aparac-Gazivoda, T. (1978). Adaptacija zgrada za potrebe knjižnica. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 24(1–4), 123–129.

Aparac-Jelušić, T., Ceković, B., Čižmić-Horvat, M., Horvat, A., Novaković, D., Mišetić, M. i Petrak, J. (2004). *Programska osnova za zgradu knjižnica Filozofskog fakulteta*. Zagreb: Filozofski fakultet. Dostupno 28. 4. 2019. na: http://knjiznica.ffzg.unizg.hr/uploads/Yd/ai/YdaiFRXsMBs-ICo3j0KCXA/Programska_osnova_za_knjiznice.pdf

ARUP. (2017). *Future of libraries*. London: Arup. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://inspire-dlibraries.weebly.com/uploads/4/5/3/8/45385327/arup-future-of-libraries-low.pdf>

Ballarin, A., Lamouroux, M., Poupet, C. i Vin-Datishe, D. (2018). The school library of tomorrow: towards new collaborative resource and creation space that promote „Living, Doing, and Working Together“?. U *IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform libraries, transform societies*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://library.ifla.org/id/eprint/2234>

Baridon, L. (2016). L'architecture des bibliothèques à l'ère des nouvelles technologies. *Perspective: actualité en histoire de l'art*, (2), 133–152.

Berndtson, M. (2002). A space for the future: library buildings in the 21st century. *Scandinavian public library quarterly*, 35(4), 24–25.

- Berthoud, H., Cadogan, S. i DiPasquale, J. (2018). Redesign with inclusion in mind: creating a checklist for inclusive spaces. U *IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform libraries, transform societies*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://library.ifla.org/id/eprint/2231>
- Bertrand, A.-M. i Kupiec, A. (ur.). (1997). *Ouvrages et volumes: architecture et bibliothèques*. Paris: Electre.
- Bisbrouck, M.-F. i Chauveinc, M. (ur.). (1997). *Intelligent library buildings: proceedings of the tenth seminar of the IFLA Section on Library Buildings and Equipment*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://archive.ifla.org/VII/s20/rep/intlib1.pdf>
- Bisbrouck, M.-F. (ur.). (2001). *Library buildings in a changing environment: proceedings of the eleventh seminar of the IFLA Section on Library Buildings and Equipment; Shanghai, China, 14–18 August 1999*. München: Saur.
- Bisbrouck, N. – F., Desjardins, J., Ménil, C., Poncé, F. i Rouyer-Gayette, F. (ur.). (2004). *Libraries as places: buildings for the 21st century*. München: Saur.
- Block, M. (2003). How to become a great public space: want to attract more users?. *American libraries*, 34(4), 72–74, 76.
- Bon, I., Cranfield, A. i Latimer, K. (ur.). (2011). *Designing library space for children*. Berlin: De Gruyter Saur.
- Bonet Peitx, I. (2017). Innovative architecture for the contemporary library. *BID*, 38(June). Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://bid.ub.edu/en/38/bonet.htm>
- Bostick, S. L. i Eigenbrodt, O. (2017, 13. 10.). Universal design for library buildings [blog]. U *IFLA library buildings and equipment section blog*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://iflalbes.wordpress.com/2017/10/13/universal-design-for-library-buildings/>
- Brawne, M. (1970). *Bibliotheken. Architektur und Einrichtung*. Stuttgart: Hatje.
- Brunner, J. (2008). *Idea stores in London Tower Hamlets: ein anderes Konzept für öffentliche Bibliotheken. Potsdamer Beiträge und Reportagen aus den Informationswissenschaften* (Ausgabe 1). Dostupno 28. 4. 2019. na: http://brain.fhpotsdam.de/static/ausgabe_002/2008_02_06_ideastores.html
- Bryson, J., Usherwood, B. i Proctor, R. (2003). *Libraries must also be buildings?: new library impact study*. London: Resource.
- Building blocks for planning functional library space* (3rd ed.). (2011). Chicago: American Library Association.
- Ceranić, A. (1981). *Uputstvo o unutrašnjem uređenju biblioteka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
- Clodfelter, K. (2005). *The embedded knowledge manager: a new title for community network 'Champions,' a new role for librarians, and a new community of practice*. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.135.4076&rep=rep1&type=pdf>
- Cohen, E. i Cohen, A. (2003). Library architecture and interior design. U M. A. Drake (ur.), *Encyclopedia of library and information science* (2nd ed.). New York: Marcel Dekker.
- Cranfield, A. i Bjarrum, C. (2004). The future is now: library re-engineering in the 21st century. U M.-F. Bisbrouck, J. Desjardins, C. Ménil, F. Poncé i F. Rouyer-Gayette (ur.), *Libraries as places: buildings for the 21st century* (str. 39–63). München: Saur.

Cunningham, H. V. i Tabur, S. (2012). Learning space attributes: reflections on academic library design and its use. *Journal of learning spaces*, 1(2).

Čiupailaitė, D. (2016, 3. 4.). *Architecture as a social space, or a sociologist reflects on architecture* [mrežna stranica]. Vilnius: Virtualus architektūros muziejus. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://archmuziejus.lt/en/lietuviu-architektura-kaip-socialine-erdve-arba-sociologe-zvelgia-i-architektura/>

Dahlgreen, A. C., Eigenbrodt, O., Latimer, K. i Romero, S. (2009). *Key issues in building design: how to get started in planning a project*. The Hague: IFLA Library Buildings and Equipment Section. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.ifla.org/files/assets/library-buildings-and-equipment/Publications/key-issues-in-building-design-en.pdf>

Dahlkild, N. C. P. (2010). Library architecture: history. U M. J. Bates i M. N. Maack (ur.), *Encyclopedia of library and information sciences* (3rd ed.) (str. 3313–3325). Boca Raton: CRC Press.

Dahlkild, N. (2011). The emergence and challenge of modern library building: ideal types, model libraries, and guidelines, from the enlightenment to the experience economy. *Library trends*, 60(1), 11–42.

Dannenbauer, I. i Kissling, U. (1994). *Bibliotheksbau: Kompendium zum Planungs- und Bauprozess*. Berlin: Deutsches Bibliotheksinstitut.

Dewe, M. (2016). *Planning public library buildings: concepts and issues for the librarian*. London: Routledge.

Dickson, S. i Shanks, E. (2017). The word: a library for the 21st century, delivering social, cultural and economic objectives. U *IFLA WLIC 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://library.ifla.org/id/eprint/1667>

Dowlin, K. E. (1993). Neographic library: a 30-year perspective on public libraries. U F. Lancaster (ur.), *Libraries and the future: essays on the libraries in the twenty-first century* (str. 29–43). New York: Haworth Press.

Đukec Kero, I., Krpan, K. i Pikić, A. (2018). Za anketu vam treba približno 3 minute, a novu knjižnicu dobivate zauvijek!. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 61(1), 151–172. doi: 10.30754/vbh.61.1.613

Đurđević-Alidžanović, Z. (1998). Bibliotečke zgrade i oprema. *Bosniaca*, (3), 36–41.

Eigenbrodt, O. (2013). The multifaceted place: current approaches to university library space. U G. Matthews i G. Walton (ur.), *University libraries and space in the digital world* (str. 35–50). London: Ashgate.

Ellsworth, R. E. (1968). Architecture. Library building. U A. Kent, H. Lancour, W. Z. Nasri i J. E. Daily (ur.), *Encyclopedia of library and information science* (str. 491–515). New York: M. Dekker.

Faulkner-Brown, H. (1993) *The initial brief*. The Hague: IFLA Section on Library Buildings and Equipment.

Faulkner-Brown, H. (1997a). Design criteria for large library buildings. U *Unesco world information report (1997/1998)* (str. 257–267). Paris: Unesco. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000106215>

- Faulkner-Brown, H. (1997b). Some thoughts on the design of major library buildings. U M.-F. Bisbrouck i M. Chauveinc (ur.), *Intelligent library buildings: proceedings of the tenth seminar of the IFLA Section on Library Buildings and Equipment* (str. 10–21). The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://archive.ifla.org/VII/s20/rep/intlib1.pdf>
- Ferguson, S. (2012). Are public libraries developers of social capital?: a review of their contribution and attempts to demonstrate it. *Australian library journal*, 61(1), 22–33. doi: 10.1080/00049670.2012.10722299
- Ferlež, J. i Legat, D. (ur.). (2003). *Podobe knjižnic: zbornik mednarodnega posvetovanja ob stoletnici Univerzitetne knjižnice Maribor*. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor.
- Foster, N. F. (ur.). (2014). *Participatory design in academic libraries: new reports and findings*. Washington, DC: CLIR. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub161>
- Fox, D. (2008). Rem Koolhaas: an architecture of innovation. *Lehigh review*, 16(8). Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://preserve.lehigh.edu/cas-lehighreview-vol-16/8>
- Free university's philology library [mrežna stranica]. (2005). U *Archdaily*. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.archdaily.com/438400/free-university-of-berlin-foster-partners>
- Freeman, M. (2018). Universal design in UK Libraries: best practice in British public libraries. U *IFLA WLIC 2018 – Kuala Lumpur, Malaysia – Transform libraries, transform societies*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://library.ifla.org/id/eprint/2251>
- Given, L. M. i Leckie, G. J. (2003). 'Sweeping' the library: mapping the social activity space of the public library. *Library and information science research*, 25(4), 365–385.
- Grošinić, A. (2003). Izgradnja i opremanje narodnih knjižnica – hrvatska iskustva. U T. Nebesny (ur.), *Narodne knjižnice u novoj Europi 5: utjecaj globalizacije i informatizacije na narodne knjižnice u tranzicijskim zemljama: zbornik radova*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, Gradska knjižnica.
- Haavisto, T. (2017). A dream come true of citizens – the new Helsinki Central Library. U *IFLA WLIC 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society*. The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://library.ifla.org/1790/1/207-haavisto-en.pdf>
- Harris, M. H. (2002). Libraries, functions and types of. U J. R. Schement (ur.), *Encyclopedia of communication and information*. New York: Macmillan Reference.
- Harrison, K. C. (2003). Library buildings. U J. Feather i P. Sturges (ur.), *International encyclopedia of information and library science* (2nd ed.). London: Routledge.
- Hauke, P., Latimer, K. in Werner, K. U. (ur.). (2013). *The green library: the challenge of environmental sustainability / Die grüne Bibliothek: Ökologische Nachhaltigkeit in der Praxis*. Berlin: De Gruyter Saur.
- Hauke, P. i Werner, K. U. (ur.). (2016). *Praxishandbuch Bibliotheksbau: Planung – Gestaltung – Betrieb*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hayes, E. i Morris, A. (2005). Leisure role of public libraries. *Journal of librarianship and information science*, 37(3), 131–139. doi: 10.1177/0961000605057480
- Head, A. J. (2016). *Planning and designing academic library learning spaces: expert perspectives of architects, librarians, and library consultants*. San Francisco: Project Information Literacy. Dostupno 28. 4. 2019. na: http://www.projectinfolit.org/uploads/2/7/5/4/27541717/pil_libspace_report_12_6_16.pdf

- Hillenbrand, C. (2005). Public libraries as developers of social capital. *Australian public libraries and information services*, 18(1), 4–12.
- Houghton, K., Foth, M. i Miller, E. (2013). The continuing relevance of the library as a third place for users and non-users of IT: the case of Canada Bay. *Australian library journal*, 62(1), 27–39. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://eprints.qut.edu.au/56428/>
- Hull, B. (2003). ICT and social exclusion: the role of libraries. *Telematics and informatics*, 20(2), 131–142. doi: 10.1016/S0736-5853(02)00020-5
- IFLA. *Library Buildings and Equipment Section* [mrežna stranica]. (B. g.). The Hague: IFLA. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.ifla.org/library-buildings-and-equipment>
- Jakovlevas-Mateckis, K., Kostinaitė, L. i Pupelienė, J. (2004). Conceptual principles of the planning of modern public libraries. *Liber quarterly*, 14(2). doi: 10.18352/lq.7767
- Jehlik, T. (2004). Information literacy in the public library. *Nebraska Library Association quarterly*, 35(4), 7–23.
- JISC. (2006). *Designing spaces for effective learning: a guide to 21st century learning space design*. London: JISC. Dostupno 28. 4. 2019. na: https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140614151101mp_/http://www.jisc.ac.uk/publications/documents/pub_spaces.aspx
- Johnson, C. A. (2010). Do public libraries contribute to social capital?: a preliminary investigation into the relationship. *Library and information science research*, 32(2), 147–155.
- Juričić, V. i Vukasović-Rogač, S. (1998). Prostor, smještaj građe i oprema. U V. Juričić, S. Vukasović-Rogač i I. Vučić (ur.), *Glazbene zbirke u narodnim knjižnicama*. Rijeka: Naklada Benja.
- Kalan, T. i Južnič, P. (2015). Novejše knjižnične stavbe v Sloveniji. *Knjižnica*, 59(1–2), 145–161.
- Kasap, M. (2015). *Izazovi arhitekture knjižnica za mlade*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti.
- Kasap, M. i Aparac-Jelušić, T. (2017). Izazovi knjižnične arhitekture za mlade. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 60(2–3), 153–174.
- Kaser, D. (1986). Library buildings. U R. Wedgeworth (ur.), *ALA world encyclopedia of library and information services* (2nd ed.) (str. 467–471). Chicago: American Library Association.
- Kent, F. (2017, 5. 2.). *Open letter: this is what democracy looks like* [mrežna stranica]. New York: Project for Public Spaces. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.pps.org/article/open-letter-democracy-looks-like>
- Kolasa, I. (2004). Bibliotheksbau. U R. Frankenberger i K. Haller (ur.), *Die moderne Bibliothek: ein Compendium der Bibliotheksverwaltung* (str. 61–92). München: Saur
- Korže-Strajnar, A., Mrevlje-Pollak, D. i Skulj, I. (1984). *Prostorsko oblikovanje splošnoizobraževalnih knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Kroller, F. (1976). Bibliotheksbauplanung. U W. Kehr (ur.), *Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. Bd. 2: Technologische Aspekte* (str. 454–487). München: Verlag Dokumentation.
- Latimer, K. i Niegaard, H. (ur.). (2007). *IFLA library building guidelines: developments and reflections*. München: Saur.

- Lawson, K. G. (2004). Libraries in the USA as traditional and virtual 'third places'. *New library world*, 105(3–4), 125–130. doi: 10.1108/03074800410526758
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Leyh, G. (1961). Das Haus und seine Einrichtung. U *Handbuch der Bibliothekswissenschaft Bd. 2*. (2. Aufl.) (str. 848–1025). Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- LIBER. (B. g.). *Architecture* [mrežna stranica]. The Hague: LIBER. Dostupno 26. 6. 2019. na: <https://libereurope.eu/strategy/research-infrastructures/architecture/>
- Library buildings. (1980). U R. Wedgeworth (ur.), *ALA world encyclopedia of library and information services*. Chicago: American Library Association.
- Library buildings. (1994). U W. A. Wiegand i D. G. Davis (ur.), *Encyclopedia of library history*. New York: Gerland Publishing.
- Library design. (2019). U D. Koen i T. Engel Lesneski (ur.), *Library design for the 21st century: collaborative strategies to ensure success*. Berlin: De Gruyter Saur.
- Line, M. B. (2002). Library buildings: a user's viewpoint. *Liber quarterly*, 12(1), 73–87. doi: 10.18352/lq.7669
- Litzenberger, A. (2016). *Characteristics of the 21st-century library* [mrežna stranica]. Washington, DC: EAB. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.eab.com/research-and-insights/facilities-forum/expert-insights/2016/characteristics-21st-century-library>
- McCabe, G. B. (2000). *Planning for a new generation of public library buildings*. Westport: Greenwood Press.
- McDonald, A. C. (2002). Planning academic library buildings for customers and services. U M. Melling i Y. Little (ur.), *Building a successful customer-service culture: a guide for library and information managers* (str. 143–165). London: Facet Publishing,
- McDonald, A. C. (2006). The ten commandments revisited: the qualities of good library space. *Liber quarterly*, 16(2). doi: 10.18352/lq.7840
- McDonald, A. C. (2007). The top ten qualities of good library space. U K. Latimer i H. Niegaard (ur.), *IFLA library building guidelines: developments and reflections* (str. 13–29). München: Saur.
- Marijanović, L. (2016). *Fizički prostor knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku: stanje i očekivanja*. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Mascolo, O. (2018, 5. 9.). Qatar National Library. Rem Koolhaas: „Libraries produce radical architecture“. *Domus*, (1027). Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.domusweb.it/en/architecture/2018/09/05/national-library-del-qatar-rem-koolhaas-le-biblioteche-producono-architettura-radical.html>
- Meunier, B. i Eigenbrodt, O. (2014). More than bricks and mortar: building a community of users through library design. *Journal of library administration*, 54(3), 217–232.
- Metcalfe, K. D., Leighton, P. D. i Weber, D. C. (1986). *Planning academic and research library buildings* (2nd ed.). Chicago: American Library Association.
- Mušnjak, T. (2001). Uloga zgrade u preventivnoj zaštiti pisane baštine. *Arhivski vjesnik*, 44, 183–192.

- Neidhardt, V. (1984). Knjižnica. U *Tehnička enciklopedija*. Sv. 9. Zagreb: Jugoslavenski leksi-kografski zavod.
- Novljan, S., Potokar, R. i Slokar, R. (2001). *Načrtovanje gradnje in opreme knjižnic*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Oldenburg, R. (1999). *The great good place: cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair sa-lons and other hangouts at the heart of a community*. New York: Marlowe.
- Oldenburg, R. (2009). *Celebrating the third place: inspiring stories about the great good places at the heart of our communities*. New York: Da Capo.
- Ožič-Bašić, D. (2006). *Arhitektura suvremenih sveučilišnih knjižnica*. Doktorski rad. Zagreb: Arhitektonski fakultet.
- Paščenko, F. N., Schwarz, W. i Amlinski, L. Z. (ur.). (1986). *Grundlagen des Bibliotheksbaus: Bibliotheksgebäude*. München: Saur.
- Perlić, Z. i Orešković, M. (1952). *Biblioteke i njihovo uređenje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Poole, F. G. (1975). Contributory functions of national libraries, and the impact of such functions on building design. U A. Thompson (ur.), *National library buildings: proceedings of the Colloquium held in Rome, 3–6 September 1973*. Pullach: Verlag Dokumentation.
- Programska osnova nove Gradske knjižnice u Zagrebu*. (2014). Zagreb: Knjižnice grada Za-greba. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://pogledaj.to/wp-content/uploads/2017/07/Program-ska-osnova-za-novu-Gradsku-knji%C5%BEnicu-u-Zagrebu.pdf>
- Programska osnova za novu zgradu Gradske knjižnice Rijeka na Klobučarićevu trgu: projek-tni zadatak za idejno rješenje*. (2007). Rijeka: Gradska knjižnica Rijeka.
- Project for public spaces* [mrežno mjesto]. (2019). New York: Project for Public Spaces. Dostupno 28. 4. 2019. na: <http://www.pps.org>
- Ranseen, E. (2002). The library as place: changing perspectives. *Library administration and management*, 16(4), 203–207.
- Romero, S. (2003). *La arquitectura de la biblioteca: recomendaciones para un proyecto integral* (2a ed). Barcelona: Collegi d'Arquitectes de Catalunya.
- Romero, S. (2008). *Library architecture: recommendations for a comprehensive research project* (2nd ed.). Barcelona: Collegi d'Arquitectes de Catalunya.
- Russell, S. E. i Huang, J. (2009). Libraries' role in equalizing access to information. *Library management*, 30(1–2), 69–76.
- Savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. (2009). *Narodne knjižnice za sadašnjost i budućnost: koncepti, arhitektura, tehnologija: zbornik radova*. Rijeka: Gradska knjižnica.
- Schell, H. B. (1970). Buildings, library. U A. Kent, H. Lancour, W. Z. Nasri i J. E. Daily (ur.), *Encyclopedia of library and information science*, vol. 3 (str. 441–471). New York: M. Dekker.
- Silić, T. (2012). *Arhitektonska i izvedbena rješenja narodnih knjižnica*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti.
- Speidl, M., Sakama, H. i Schneider, U. (1999). *Toyo Ito: blurring architecture 1971–2005: rethinking the relationship between architecture and the media*. Milan: Charta.
- Sweeney, R. T. (2005). Reinventing library building and services for the Millennial generation. *Library administration and management*, 19(4), 165–175.

Tadić, K. (1994). Zgrada, prostorije i oprema za knjižnice. U *Rad u knjižnici*. Opatija: Naklada Benja.

Thompson, G. (1977). *Planning and design of library buildings* (2nd ed.). London: Architectural Press.

Uccelli, V. (2013). *La Biblioteca Sainte-Geneviève di Henri Labrouste e la questione del carattere degli edifici*. Firenze: Aion.

Vårheim, A. (2007). Social capital and public libraries: the need for research. *Library and information science research*, 29(3), 416–428. doi: 10.1016/j.lisr.2007.04.009

Vårheim, A. (2009). Public libraries: places creating social capital?. *Library hi tech*, 27(3), 372–381.

Vidanec, S. (2013). *Adaptirane knjižnične zgrade u Osječko-baranjskoj županiji*. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.

Vidanec, S. i Faletar Tanacković, S. (2016). Adaptirane knjižnične zgrade: s posebnim osvrtom na pregled stanja u narodnim knjižnicama u Osječko-baranjskoj županiji. U S. Faletar Tanacković i M. Dragija Ivanović (ur.), *Ogledi o informacijskim znanostima: zbornik u čast Tatjane Aparac-Jelušić* (str. 65–92). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.

Vitruvius Pollio, M. (1999). *Deset knjiga o arhitekturi / De architectura libri decem*. Zagreb: Golden marketing.

Vitori, V. (2012). Zastupljenost teme o arhitekturi, planiranju i izgradnji knjižnica u literaturi: nedostaje li nam priručnik?. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 55(3–4), 79–102.

Vallely, P. (1997, 3. 11.). Paul Vallely talks to Colin St John Wilson: interview. *Independent*. Dostupno 28. 4. 2019. na: <https://www.independent.co.uk/life-style/interview-read-all-about-it-architect-finishes-great-british-disaster-1291907.html>

Zlatar Violačić, A. (2008). *Prostor grada, prostor kulture*. Zagreb: Naklada Ljevak.

dr. Tatjana Aparac-Jelušić

Profesor emerita

e-pošta: aparact@gmail.com

dr. Sanjica Faletar Tanacković

Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku,

Lorenza Jägera 9, 31 000 Osijek

e-pošta: sfaletar@ffos.hr